

LBRIS

We know
books

GHEORGHE GLODEANU

Incursiuni în imaginarul ezoteric

Cluj-Napoca, 2022

Cuprins

Argument.....	5
Olivier Santamaria despre ezoterism.....	7
Marcel Tolcea.....	14
1. O introducere în ezoterism.....	14
2. Mircea Eliade și ezoterismul.....	18
O antologie literară a ocultismului.....	28
Hasdeu, ezotericul.....	33
1. Amurgul demiurgului.....	33
2. Mircea Eliade despre B.P. Hasdeu.....	47
3. Epistolar B.P. Hasdeu – Iulia Hasdeu.....	55
4. Hasdeu sau setea de absolut.....	58
5. Arhiva spiritistă a lui B.P. Hasdeu.....	64
6. Hasdeu și știința sufletului.....	76
G. Călinescu și ocultismul.....	88
Bucura Dumbravă.....	99
1. Pe drumurile Indiei.....	99
2. Cartea îngerilor.....	109
Guénon în România.....	112
<i>Splendor singularis</i> . Studii despre esoterism.....	129
Ieronim Șerbu și „generația ezoterică”.....	139
Cornel Ungureanu.....	143
1. Istoria secretă a literaturii române.....	143
2. „Șantier 2” sau în căutarea lui Mircea Eliade.....	156
O istorie ocultă a literaturii române (Radu Cernătescu).....	166
Mircea Eliade.....	174
1. Mircea Eliade și ocultismul.....	174
2. Esoterismul și creațiile literare.....	183
3. Observații privind vrăjitoria în Europa.....	186
4. Tainele lui Dante.....	192
5. Mircea Eliade și piatra filozofală.....	196
6. Semnificațiile ezoterice ale onomasticii și ale toponimiei în proza lui Mircea Eliade.....	200
7. Enigma celor nouăsprezece trandafiri.....	208
8. Codul secret al <i>Noapții de sânziene</i>	222
9. <i>Isabel și apele diavolului</i>	230
Marcel-Mihail Avramescu între avangardă și ezoterism.....	241

Hagialăcurile lui Vasile Lovinescu	276
Jorge Luis Borges în cinci conferințe	280
1. Despre Emanuel Swedenborg	280
2. Borges și elogiul cărții	286
3. Borges despre nemurire	290
4. Borges și povestirea polițistă	293
5. Borges și problematica timpului	296
Ezoterismul lui Dante în viziunea lui René Guénon	299
Emanuel Swedenborg și cartea lui de vise	306
Secretul doctorului Honigberger	316
1. Cincizeci de ani în Asia	316
2. Fascinația fantasticului	319
Balzac și ezoterismul	326
W.B. Yeats și rosa alchemica	351
Liturghia neagră a lui J.-K. Huysmans	359
August Strindberg	376
1. Jurnalul ocult	376
2. Infernul dramaturgului	396
Diavolul îndrăgostit (Jacques Cazotte)	412
Mihail Sadoveanu și cărțile înțelepciunii	419
Jupânul care făcea aur (Adrian Maniu)	424
Athanorul poeziei (Gellu Naum)	430
Gustav Meyrink și mirajul lumii de dincolo	434
Magicianul Frabato (Franz Bardon)	447
Un critic acerb al ezoterismului (Sorin Nemeti)	455
Bibliografie selectivă	463

Olivier Santamaria despre ezoterism

Volumul colectiv *Esotérisme et initiation. Études d'épistémologie et d'histoire des religions* din 2011 se deschide cu un interesant studiu semnat de Olivier Santamaria. Este vorba despre eseul intitulat *Etude de l'esotérisme: aspects méthodologiques*. Materialul este așezat în chip programatic în fruntea volumului deoarece definește conceptul și face un interesant istoric al acestuia. Exegetul pornește de la maniera în care este perceput ezoterismul în opinia publică. Uneori, el este confundat cu unul dintre curentele sale, cum ar fi hermetismul, magia, iluminismul sau teosofia. Alteori, el este prezentat ca un fel de „nebuloasă ezoterico-mistică”, din care mai fac parte horoscopul, telepatia, tarotul și Tradiția primordială. Pentru unii, această „nebuloasă” nu constituie altceva decât un răspuns stângaci și infantil al omului postmodern la angoasele provocate de „dezvrăjirea lumii”. După alții, ezoterismul ar fi o „dereglare a rațiunii”, o eroare sau un delir al inteligenței rătăcite în vaporii unei imaginații excesiv de iritate. În antiteză cu acest clișeu „raționalist”, vulgarizarea ezoterică manifestă uneori tendința de a vorbi despre „marea întoarcere a ocultului și a supranaturalului” sau de „revanșa gândirii magice” asupra gândirii raționale. Într-adevăr, anumite curente ezoterice s-au prezentat singure ca niște veritabile „antidoturi” la adresa raționalismului și a științei moderne.

În viziunea lui Olivier Santamaria, cele două perspective asupra ezoterismului alcătuiesc două fețe ale aceleiași medalii. Prima refuză cu dispreț ezoterismul, considerându-l un discurs „infra-rațional”. Dimpotrivă, cea de a doua vede aici o cunoaștere „supra-rațională”. Ambele puncte de vedere vorbesc despre faptul că „gândirea rațională” și „gândirea ezoterică” sunt în mod fundamental antagonice. Olivier Santamaria nu este de acord cu această idee și sugerează că, departe de a se opune rațiunii, gândirea ezoterică reprezintă una dintre numeroasele sale potențialități. Drept consecință, se poate vorbi nu numai despre o „raționalitate științifică”, ci și despre una „ezoterică”. Ideea că există o „raționalitate ezoterică” reprezintă primul pas în elaborarea unei metodologii științifice capabile să circumscrie specificitatea obiectului și să îi dezvăluie modalitățile de funcționare. De pe aceste poziții decurg eforturile depuse în ultimii treizeci de ani de Antoine Faivre, care a conferit „științei ezoterismului” o bază solidă. Potrivit cercetătorului francez, această ramură

particulară a științelor umane nu are ambiția să se pronunțe asupra naturii propriului său obiect (adică ce este ezoterismul în sine), ci studiază diferitele manifestări istorice ale ezoterismului, îi dezvăluie sursele și modalitățile de funcționare, reconstrucțiile și reinterpretările pe care le-a suferit de-a lungul timpului. În plus, sunt urmărite și consecințele care derivă de aici asupra filozofiei, a teologiei și a științelor sociale. Pentru ca ezoterismul să fie considerat un concept științific, este necesară elaborarea unei metode, care trebuie să cuprindă o definiție a noțiunii și niște criterii de cercetare.

Pentru a defini conceptul de ezoterism, Olivier Santamaria reface istoricul acestuia. Exegetul remarcă faptul că, sub formă substantivală, termenul se dovedește destul de recent, impunându-se abia în secolul al XIX-lea datorită lui Jacques Matter, un istoric al gnosticismului. Ulterior, el a fost preluat și de alți autori, precum J.E. Marconis și Pierre Leroux. După cum menționează Jean-Pierre Laurant în *L'ésotérisme chrétien en France au XIXe siècle*, în mod treptat, ezoterismul a dobândit înțelesul unei „cunoașteri” transmise fără întrerupere de la începutul timpului prin intermediul inițierii în interiorul societăților închise. Potrivit lui Jacques Matter, cuvântul desemnează o formă liberă de speculație intelectuală și religioasă, în care se amestecă gândirea creștină și gândirea greacă – mai precis pitagoreică –, ce a luat naștere și s-a dezvoltat în afara cadrului instituțional al Bisericii. Deși pertinentă, definiția se dovedește dificil de utilizat datorită extensiunii sale. Plasarea ezoterismului în afara cadrelor Bisericii ține mai mult de ideologie decât de realitatea istorică. Potrivit lui Laurant, o serie de termeni precum *ezoterism*, *ocultism*, *misticism* și *gnosticism* reprezintă niște creații ale secolului al XIX-lea.

Olivier Santamaria menționează că, deși noțiunea este nouă, realitățile pe care ea le desemnează nu sunt noi deloc. În acest sens, este amintit Jean Marquès-Rivière, care, în *Histoire des doctrines ésotériques* din 1940, afirmă că ezoterismul e vechi de când lumea. O părere similară are și Lazare de Gérin-Ricard, care, în *Histoire de l'occultisme* din 1939, afirmă că ocultismul este la fel de vechi ca omul. Faptul că nu au avut o denumire precisă nu înseamnă că diferitele curente ezoterice nu au existat cu mult înainte de secolul al XIX-lea. Odată cu impunerea termenului – observă Santamaria – se manifestă tendința de a reuni sub același concept niște „demersuri ezoterice” foarte diferite. Gnosticismul, hermetismul, alchimia, astrologia, cabala și teosofia provin din tradiții distincte și utilizează tehnici și limbaje diferite. Pe parcursul secolului al XIX-lea și mai ales în secolul XX, numeroși autori au considerat că în cadrul acestor curente diferite există o formă de unitate. Este vorba de o *origine geografică comună* (India, Mesopotamia, Egiptul), de aceeași *finalitate* (accesul la stările superioare ale conștiinței) sau de o *doctrină*

metafizică identică („tradiția primordială”). Pentru a-și ilustra ideile, Santamaria trimite la lucrarea lui J. Borella, *Ésotérisme guénonien et mystère chrétien* din 1997. Cercetările de azi insistă pe ideea definirii unei „forme de gândire” comune mai multor curente ezoterice occidentale. Potrivit *Dicționarului esoterismului* realizat de Pierre Riffard, „un esoterism este o învățătură ocultă, doctrină sau teorie, tehnică sau procedeu de expresie simbolică, de ordin metafizic, cu intenție inițiativă”. În viziunea ocultiştilor precum Papus și a tradiționaliștilor precum Guénon, „esoterismul ar constitui totalitatea cunoștințelor și practicilor ezoterice, privite ca un ansamblu indivizibil, cu o tradiție unică, universală, pretutindeni și întotdeauna identică, în pofida deosebirilor din domeniul ritual, doctrinal sau din alt domeniu, datorate locurilor, culturilor diferite”. Potrivit unei alte accepțiuni menționate de Riffard, „prin esoterism se înțelege doctrina ce respinge vulgarizarea învățăturii ezoterice, teoria disciplinei arcanе, principiul după care este recomandabil să nu fie împărtășite oricui și oricum misterele, și asta din diverse rațiuni de natură metafizică (un mister este inefabil), pedagogică («cercetați și veți găsi»), practică (pericolul experiențelor alchimice), politică (persecutarea ereticilor) sau de altă natură”.

Spre deosebire de substantivul *ezoterism*, care s-a impus târziu, adjectivul *ezoteric* are o vechime apreciabilă, numărând în jur de optsprezece secole. Drept consecință, în mod firesc, substantivul s-a format de la adjectiv. În acest sens, cuvântul grec *esôterikos* a fost utilizat deja în secolul al II-lea de către Lucian din Samosata, care făcea distincție între operele filozofice *exoterice*, destinate unui public larg, și învățăturile *esoterice*, rezervate unui număr restrâns de inițiați, motiv pentru care ele se transmiteau, de regulă, pe cale orală. În limba greacă, particula *eso-* înseamnă „înăuntru, în interior”. În antiteză, termenul *exoteric* provine din grecescul *exôterikos*. În lucrarea intitulată *Introducere în ezoterism*, Rafael Lariot oferă o definiție mai simplă a conceptului. În viziunea sa, ezoterismul este „ansamblul de învățături secrete rezervate inițiaților”. Autorul realizează chiar o interesantă paralelă între doi termeni utilizați adesea ca fiind sinonimici: *ezoteric* și *ocult*. Și acesta din urmă este considerat un cuvânt foarte vechi, ce provine din limba latină, unde *occultus* înseamnă *ascuns*. Mai interesantă este opinia că „ocultismul și ezoterismul sunt termeni care se referă la aceleași cercetări și în aceleași spirit”.

Santamaria precizează că distincția dintre ceea ce este destinat publicului larg și ceea ce este rezervat doar discipolilor se găsește la baza celor mai multe definiții ale ezoterismului. De regulă, termenul este prezentat drept „o doctrină secretă, o inițiere, o explicație a lumii revelate într-un cadru ales, izolat de exterior și de mulțime și adesea de ochi și de urechi”. Santamaria trimite și la René Guénon, potrivit căruia ezoterismul și exoterismul

sunt complementare, alcătuiind două aspecte ale aceleiași doctrine, unul interior și celălalt exterior. Posibilitatea unei înțelegeri mai profunde a lucrurilor poate fi sugerată prin utilizarea unor simboluri precum cealaltă parte a oglinzii, ruperea vălului sau îndepărtarea scoarței. Trimițând la studiul *Le regard ésotérique* al lui J. Laurant, Santamaria afirmă că privirea ezoterică este cea care îi permite observatorului să vadă dincolo de aparențe, să descopere fața ascunsă a lucrurilor. Punctul de vedere ezoteric este considerat o „depășire”, o „trecere” dincolo de aparențe. Nu este centrul, scopul, ci numai o cale, un mijloc. Ezotericul există doar în funcție de ceea ce încearcă să depășească. El este o cale înspre interior. Drept consecință, relația dintre ezoteric și exoteric este considerată o relație dialectică. După cum afirmă J. Borella în *Ésotérisme guénonien et mystère chrétien* din 1997, în momentul în care este atinsă interioritatea absolută, „secretul” este dezvăluit și nu mai putem vorbi nici de ezoteric, nici de exoteric.

Olivier Santamaria consideră ezoterismul o hermeneutică, ce separă esența unui lucru de aparența lui. Dacă aparența este întotdeauna cunoscută, este dată, în schimb esența este misterul, inexprimabilul. Plasat între aparență și esență, ezoterismul este obligat să rămână tăcut. De aici absența doctrinei, a dogmelor. El devine o practică, o hermeneutică, o poezie, o expresie a inexprimabilului.

Bazându-se pe o bibliografie remarcabilă, cercetătorul abordează apoi problema raportului dintre ezoterism și simbolismul religios. În această chestiune, Santamaria își asumă soluția propusă de Wouter Hanegraaff în *La fin de l'ésotérisme?*. Potrivit cercetătorului olandez, adepții ezoterismului tradițional nu doresc să desființeze simbolismul religios pentru a impune un simbolism privat. Ei nu fac altceva decât să producă niște interpretări personale ale simbolismului colectiv. Drept consecință, ezotericii nu caută să se situeze în afara tradiției lor religioase și nici nu încearcă să o submineze. Ei se situează întotdeauna în interiorul „simbolismului colectiv” al unei religii existente și încearcă să descopere cu ajutorul hermeneuticii noi semnificații ale Scrierilor sacre. Apariția acestor „interpretări personale” presupune existența unei anumite libertăți spirituale, dar și politice. În felul acesta se explică dezacordurile care i-au opus uneori pe adepții ezoterismului autorităților religioase dornice să păstreze vechile canoane. În funcție de liberalismul manifestat de diferite instituții, gândirea ezoterică se poate manifesta mai mult sau mai puțin discret.

Olivier Santamaria atrage atenția asupra mării diversități sub care se manifestă ezoterismul. Cu toate acestea, exegetul consideră că multitudinea definițiilor poate fi redusă la trei categorii:

1. *universalismele pro-ezoterice*. Aici sunt amintiți cercetători precum Pierre Riffard, Gilles Quispel, René Guénon și perenialistii. Dincolo de diferențele dintre ei, aceștia consideră ezoterismul drept ceva esențial, non-istoric și chiar supra-uman;

2. *anti ezotericii*. Din rândul acestora fac parte Eric Voegelin, Carl Raschke, Marcello Truzzi. Pentru ei, ezoterismul nu este altceva decât o abatere (deviere) sociologică sau doctrinală în raport cu o religie sau o modalitate de gândire;

3. *demersurile istorico-critice*. Aici sunt amintiți Antoine Faivre, Wouter Hanegraaff, Kocku von Stuckrad, Henrik Bogdan. Pentru aceștia, ezoterismul reprezintă un concept elaborat științific.

Din numărul mare al autorilor, Santamaria se oprește la doi cercetători reprezentativi, care îi atrag atenția prin metodele de cercetare pe care le propun. Este vorba de Pierre A. Riffard și de Antoine Faivre. Născut în 1946, profesorul Pierre A. Riffard este autorul unor lucrări de referință precum *Dictionnaire de l'ésotérisme* (1983), *L'Ésotérisme. Qu'est-ce que l'ésotérisme? Anthologie de l'ésotérisme occidental* (1990) și *Ésotérismes d'ailleurs. Les ésotérismes non occidentaux* (1997). Santamaria precizează că, pentru cercetătorul francez, ezoterismul constituie o realitate universală, ale cărei trăsături pot fi regăsite în toate culturile și în toate epocile. În acest sens, ezoterologul realizează o vastă antologie, care reflectă diferitele manifestări ale gândirii ezoterice în timp și spațiu. Se începe cu miturile Greciei antice și, traversând epocile, se ajunge la scrierile cu cheie elaborate de autorii secolului XX. În viziunea lui Riffard, ezoterismul reprezintă un fel de „structură antropologică” universală. Cercetătorul elaborează o metodă de clasificare a ezoterismelor, tipologia sa vizând ezoterismele istorice, morfologice și tipologice. Ca regulă, Riffard propune „disciplina arcanului” sau păstrarea secretului. În plus, cercetătorul impune opt „invarianti” comuni tuturor ezoterismelor:

1. *impersonalitatea autorului*, de unde utilizarea unor pseudonime sau a unor coduri simbolice;

2. *opoziția esoteric/exoteric*. De aici decurg și alte opoziții, precum: *inițiat/profan, ocult/manifest, literă/spirit*;

3. *subtilul* se referă la planurile invizibile sau superioare ale realității, la ceea ce scapă ochiului superficial și neinițiat;

4. *analogiile și corespondențele*. Ideea analogiilor universale vizează corespondența dintre macro și microcosm. Riffard distinge trei tipuri de analogii:

a. *analogia de proporționalitate* nu vizează identitatea dintre doi termeni, ci proporția dintre ele. În acest sens, ni se oferă o reușită metaforă din Saint-Martin, potrivit căreia rugăciunea este pentru suflet ceea ce respirația este pentru viață;

b. *analogia inversă* trimite la conceptul de *coincidentia oppositorum*, utilizat frecvent de Mircea Eliade. Acest principiu depășește logica contradicțiilor și proclamă posibilitatea similitudinii dintre cel mai mic și cel mai mare. Iată câteva exemple: om și Dumnezeu, punct și spațiu, întuneric și lumină etc.;

c. *corespondențele* reprezintă niște analogii de detaliu, care permit stabilirea unor similitudini între om și microcosmos, între vasele de sânge și râuri, între calota craniană și cea cerească etc.;

5. *numărul* trimite la diferitele simboluri ale numerelor, la ritmurile și ciclurile cosmice și istorice;

6. *științele oculte* vizează hermeneutica, numerologia, teosofia, interpretarea semnelor naturii etc.;

7. *artele oculte* se bazează pe aceleași principii precum „științele oculte”. Este vorba de alchimie, astrologie, magie, divinație etc.;

8. *inițierea* poate fi înțeleasă fie ca ceremonia intrării într-o societate secretă, fie ca un proces spiritual de transformare.

Cel de-al doilea cercetător al ezoterismului care atrage atenția lui Olivier Santamaria este Antoine Faivre (1934-2021). Savantul francez a fost profesor la École Pratique des Hautes Études din cadrul Universității Sorbona și a condus o serie de publicații precum *Cabiers de l'Hermétisme* și *Bibliothèque de l'hermétisme*. Timp îndelungat, cercetătorul a fost titularul singurei catedre de istorie a ezoterismului dintr-o universitate occidentală. Faivre acceptă ideea că ezoterismul reprezintă o constantă universală și transistorică a gândirii. Spre deosebire însă de alți cercetători (precum Riffard), care au încercat să identifice „invarianții” unui ezoterism „universal”, Faivre se mulțumește să aplice noțiunea de ezoterism la Occidentul modern. Acest lucru îi permite evitarea anacronismelor și elaborarea unei metode empirice mai bine stăpânite. Publicată în 1992, lucrarea de referință a lui Antoine Faivre se intitulează *Ezoterismul* și a fost tradusă și în limba română. Cartea este apreciată pentru conciziunea și rigoarea ei științifică. Autorul nu caută să identifice „invarianții” universalii, ci aspiră să determine „componentele” ezoterismului occidental. Santamaria menționează că, pentru Faivre, ezoterismul nu se poate reduce la o „privire interioară” sau la o hermeneutică, deoarece în felul acesta domeniul studiului ar fi fost prea vast, acoperind teologia, filozofia, teoria cunoașterii, mistica. Drept consecință, este mult mai prudent să se considere drept relevante pentru ezoterism doar unele curente de gândire, care, începând cu perioada Renașterii, au dobândit o anumită autonomie în raport cu religia oficială. În principiu, este vorba despre o serie de „științe tradiționale” antice, precum magia, astrologia și alchimia, ce alcătuiesc sursele curentelor ezoterice moderne.

Faivre împarte această „formă de gândire” în patru componente „intrinseci”, a căror prezență este necesară și suficientă pentru a se putea vorbi despre ezoterism. Lor li se adaugă două componente „relative” (facultative), care nu sunt considerate indispensabile, dar care sunt adesea prezente. Cele patru componente principale sunt următoarele:

1. *corespondențele*, reale și simbolice, dintre toate părțile vizibile și invizibile ale universului;

2. *natura vie*;

3. *imaginația și medierea*, care se referă la faptul că analogiile și corespondențele presupun o formă de imaginație și o capacitate de utilizare a diverselor feluri de meditații ca simboluri, ritualuri, curente intermediare precum teurgia, magia sau angeologia. Imaginația nu este văzută ca o fantezie, ci ca o modalitate de cunoaștere a omului, a lumii și a lui Dumnezeu. Teosofile creștine, islamice și iudaice – spune Santamaria – se bazează în mare parte pe practicarea meditațiilor și a asocierilor de idei care conferă un rol important imaginației.

4. *experiența transmutației* se referă la faptul că ezoterismul nu se limitează la o cunoaștere livrescă și teoretică, ci vizează o transformare radicală, o metamorfoză. Totul prin intermediul inițierii, care este o experiență ce depășește simpla speculație mentală.

Componentele secundare sau „relative” sunt *practica concordanței și transmiterea*.

1. *practica concordanței* este cunoscută de prin secolul al XV-lea, când a fost denumită de către episcopul Agostino Steuco *philosophia perennis*. În secolul al XVIII-lea, sintagma a fost popularizată de către Leibniz, fiind reluată de pe poziții diferite în secolul XX de către neotomiști, de Aldous Huxley și de perenialști. În viziunea lui Faivre, *practica concordanței* se referă la „o tendință de a stabili paralele, analogii sau denominatori comuni între diferite tradiții și religii, cu scopul de a parveni la un nivel superior de conștiință, la o iluminare”;

2. *transmiterea* se referă la faptul că anumite curente ezoterice pun un accent deosebit pe ideea de comunicare a tradiției. Este vorba, cu predilecție, de ezoterismele profesate în „societăți inițiatice” cum ar fi Rosicrucianismul sau Francmasoneria. Tot aici intră practicile individuale ce presupun transmiterea învățăturii de la maestru la discipol, așa cum se întâmplă în domeniul alchimiei.

În încheierea meditațiilor sale, Olivier Santamaria are și o serie de observații critice la adresa celor doi teoreticieni ai ezoterismului. Ele vorbesc despre dificultatea de a progresa în cercetarea critică a fenomenului.

Marcel Tolcea

1. O introducere în ezoterism

În 2004, la Editura Universității de Vest din Timișoara a apărut lucrarea lui Marcel Tolcea, *Ezoterism și comunicare simbolică*. În fruntea cărții se găsește un *Avertisment* în care ni se atrage atenția că este vorba de o carte de sine stătătoare, dar care poate facilita receptarea corectă a studiului *Eliade, ezotericul*, apărut în 2002. De fapt, inițial, cele două lucrări au alcătuit un tot unitar, care a fost teza de doctorat a autorului. Intitulată *Ezoterism și literatură. Mircea Eliade și René Guénon*, ea a fost susținută în 1998 la Universitatea de Vest din Timișoara. Având în vedere numărul mare de pagini, autorul a optat pentru editarea tezei în două volume, ceea ce a dus la unele modificări de structură și chiar la apariția unor capitole noi.

Informațiile din *Avertisment* sunt urmate de *O posibilă explicație a unui titlu alexandrinic*. Marcel Tolcea simte nevoia să ofere o serie de detalii privind problema utilizării termenului de *comunicare* „într-un domeniu ce presupune mai ales secret, discreție, limbaj aluziv, paradox logic”. Exegețul vorbește apoi despre imensul „imperiu proteic” legat de ezoterism: „ocultism, hermetism, gnoză, teozofie, alchimie, astrologie, antropozofie, divinație, aritmozofie, kabbală, francmasonerie, magie, spiritism, tarot, yoga, rozicrucieni, parapsihologie, zen-buddhism, New Age ș.a.m.d.” De aici o multitudine de semnificații și de confuzii. Ezoterologul prezintă rezistența întâmpinată de către cercetătorii domeniului din partea adepților gândirii pozitivist-scientiste, care neagă categoriile supranaturalului. O oarecare schimbare de atitudine s-a putut observa în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când, în Franța, ezoterismul a fost recunoscut „ca un domeniu de cercetare specific” în cadrul universităților. În ceea ce privește numeroasele publicații consacrate fenomenului, Marcel Tolcea recunoaște că a fost interesat doar de acele reviste care „propun o reflecție ce vine mai ales dinspre viața universitară” și care tratează ezoterismul ca un domeniu interdisciplinar. Este vorba de o serie de publicații, precum *Le Voile d'Isis* (devenită ulterior *Études Traditionnelles*), *RISS (Revue Internationale des Études des Sociétés Secrètes)*, *Atlantis, Vers la Tradition, Connaissances des Religions* și *La Place Royale*. Foarte

bine documentat, Marcel Tolcea trece în revistă un număr impresionant de publicații ce apar în Anglia, Franța, Argentina, Statele Unite și Italia, fapt ce vine să demonstreze interesul cititorilor pentru științele ezoterice. Invocarea unor instituții și a unor nume de prestigiu ale culturii europene are menirea de a modifica percepția peiorativă ce planează a priori asupra cercetărilor ezoterice.

Primul capitol al investigației se ocupă de etimologia și de cronologia semantică ale termenului *ezoterism*. Exegețul atrage însă atenția asupra faptului că, „dacă pentru omul modern etimologia este știința înrudirilor lexicale”, lucrurile se complică în cazul ezoteriștilor, în viziunea cărora există „o supramotivație, metafizică în sens etimologic, ce se bazează pe analogii”. Nu este vorba despre analogii arbitrare, ci despre acelea care au capacitatea să explice întregul. Etimologia este considerată o formă particulară a anamnezei, după cum fiecare poet reia prin fiecare gest Ziua Dintâi. Etimologia a fost considerată „o știință a adevărilor ascunse, ezoterice,” deoarece cunoașterea originii divine a numelor echivalează cu „a stabili justa balanță a universului”. Autorul discută etimologia cuvintelor *ezoteric* și *ezoterism* și trece în revistă explicațiile oferite de unii cercetători, precum Jean Marquès Rivière, Antoine Faivre și Raymond Abellio. Potrivit lui Faivre, semnificațiile cuvântului *ezoterism* trebuie căutate în limba greacă, unde „eso-thodos” semnifică „metodă sau cale spre interior”. Această „intrare în sine” ar explica de ce ezoterismul se mai numește și „interiorism”. Marcel Tolcea atrage atenția că ezoterismul mai înseamnă și gnoză, adică „o cunoaștere sinonimă cu iluminarea și salvarea individuală”. O explicație similară oferă și Raymond Abellio: „Cuvântul ezoterism vine dintr-un cuvânt grec care înseamnă: *fac să intre*, adică deschid o ușă, fac să pătrundă exteriorul în interior, dezvălui adevărilor ascunse. Această trecere implică deci o revelație și, conform cuvântului tradițional, o inițiere sau încă o deșteptare, o a doua naștere, în sensul în care se spune că Buddha este de două ori născut!”

O opinie similară lansează și J.M. Rivière, care mai adaugă faptul că, în mod simbolic, ezoterismul înseamnă „a revela un adevăr ascuns”. Meticulos și foarte bine documentat, exegețul trece în revistă opiniile lansate de cercetătorii de marcă ai ezoterismului. După definițiile de dicționar, el trece în revistă „cronologia semantică” a termenului. Mai întâi, se investighează ce a însemnat conceptul „ezoteric” în Antichitate și în timpul Evului Mediu. În acest sens, Marcel Tolcea se folosește de cercetările lui Pierre A. Riffard. Mai întâi se fac trimiteri la Aristotel, care vorbește despre două feluri de științe: exoterice, ce vizau pe toată lumea, și acroamatice, care li se adresau doar celor inițiați. Este menționat apoi rolul lui Lucian din Samosata, care

utilizează conceptul de *ezoteric* în jurul anului 166. Interesant e că prin *ezoteric* Lucian nu vizează opera lui Aristotel, ci definește – spune Tolcea – o categorie de discipoli. Sensul de *secret*, *ocult* dat termenului apare odată cu Clement Alexandrinul, când începe să însemne „ceea ce este incomprehensibil pentru cine nu posedă cheile descifrării”.

Marcel Tolcea discută apoi apariția cuvintelor „gemene” *ezoteric* și *ocult*, forme ce s-au impus târziu în cultura europeană. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ele își dispută supremația, provocând numeroase confuzii. Este relevat apoi rolul lui Eliphas Levi în impunerea conceptului de ocultism. Marcel Tolcea analizează și maniera în care au pătruns în limba română cuvintelor *ezoteric* și *ezoterism*.

În capitolul al doilea al lucrării sale, exegetul răspunde la întrebarea *Ce se înțelege prin ezoterism?* În acest sens, se parcurge un număr impresionant de lucrări de referință. Investigația pornește de la abordarea lexicografică, fiind consultate o serie de dicționare generale. Pentru că lucrările românești elaborate în timpul totalitarismului nu ofereau un răspuns satisfăcător, Marcel Tolcea a apelat la o serie de enciclopedii și de dicționare generale franceze și engleze. Potrivit *Dicționarului explicativ al limbii române* din 1975, ezoterismul este „transmitere a unei doctrine, a unui ritual etc. numai unui număr restrâns de inițiați”. O definiție mai amplă, cu trimiteri la filozofia antică, apare în *Dicționarul enciclopedic român* din 1964. Sunt trecute apoi în revistă dicționarele recunoscute în plan european, care aduc un plus de informație. Este vorba despre *Encyclopedia Britannica*, *Encyclopédie Multimédia Hachette*, *Encyclopedia Universalis* și *Le Grand Larousse*. Foarte bun cunoscător al problemei, Marcel Tolcea nu ezită să taxeze lacunele și confuziile prezente în aceste instrumente de lucru. Sunt menționate apoi dicționarele de specialitate, din rândul cărora se insistă pe *Dictionnaire de la Franc-maçonnerie*, *Dictionnaire de l'ésotérisme* de Pierre Riffard, *Dictionnaire critique de l'ésotérisme* de Jean Servier, *Encyclopédie philosophique universelle* și *Dictionnaire des religions*. Parcurgerea acestor lucrări induce concluzia că analiza ezoterismului poate duce la stabilirea unor constante, identificabile „în funcție de modul de abordare a conceptului”. Marcel Tolcea se ocupă apoi de perspectivele contemporane și universitare propuse de câțiva dintre cei mai prestigioși cercetători ai fenomenului. Este vorba de Antoine Faivre, A. Riffard și Raymond Abellio. Concluzia exegetului este aceea că „domeniile de «manifestare» a ezoterismului sunt destul de eclectic”, motiv pentru care se vede obligat să recunoască faptul că „circumscrierea succintă a conceptului într-un articol de dicționar este o întreprindere dificilă”.

Merită reținută observația că, spre deosebire de demersul de tip tradițional, demersul analitic de tip universitar, științific, pozitivist nu acordă